

Lezing voor de ALV FASO op 28-03-2015 in het Akoesticum te Ede
"Componeren/arrangeren voor amateursymfonieorkesten"

Tijd: **totaal 60 min.**, waarvan ca 20 min. muziek (electronisch en live op de piano).

Keuzemogelijkheden

t=0min.

Er zijn binnen de context van de titel van de lezing verschillende situaties denkbaar:

- (a) een orkest wil een componist een opdracht geven tot het schrijven van een nieuw werk;
- (b) een componist schrijft uit eigen inspiratie een nieuw werk voor een (hem al dan niet bekend) orkest met bepaalde vaardigheden;
- (c) een orkest wil van een bestaand werk een bewerking voor eigen gebruik laten maken;
- (d) een arrangeur bewerkt op eigen instigatie een bestaand werk voor een orkest met bepaalde vaardigheden.

Schematisch:

<u>initiatief:</u>	<u>aard van het werk:</u>	
	nieuw	bestaand
- orkest	(a)	(c)
- componist/arrangeur	(b)	(d)

In al deze gevallen moeten er keuzes gemaakt worden: bij (a) en (c) in overleg tussen het orkest en de componist/arrangeur, bij (b) en (d) door de componist/arrangeur zelf; bij (a) en (b) is er uiteraard meer te kiezen dan bij (c) en (d).

We kunnen vier gebieden onderscheiden waarop keuzes moeten worden gemaakt:

<u>Dia II</u>
1. tonaliteit/atonaliteit: melodie (horizontale lijnen) en akkoorden (verticale lijnen)
2. ritmiek/tempi: beweging
3. instrumentatie/speeltechnieken: klank
4. vorm/inhoud: tijdsduur en emotionele lading

t=5min.

Bespreking

1. Tonaliteit/atonaliteit:

Klassiek majeur/mineur zal niet gauw gekozen worden als basis voor een nieuwe compositie: is al te veel en te diepgaand onderzocht; het is moeilijk en ondankbaar geworden om in dat idioom nog iets eigens te zeggen. Dit inzicht is al eind 19e eeuw ontstaan; uitwerking 20e eeuw:

(a) Doel: uitbreiding tonaliteit

<u>Dia III</u>
<u>Tonaal:</u>
- herontdekking oude kerktoonaarden: Fauré, Debussy, Ravel; NL: Voormolen
- polytonaliteit: Milhaud; NL: Pijper
- vrije (uitgebreide) tonaliteit; nieuwe modi: Britten, Hindemith, Janacek, Strawinski, Sjostakowitsj, Prokofjew, Bartok; NL: H.Andriessen
- Minimal Music: Glass, Adams; NL: L.Andriessen
- New Simplicity: Pärt, Vasks, Gorecki, Kantsjeli; NL: Ten Holt

Tonaliteit na 1950 teruggedrongen: "verouderd" verklaard, nog wel geschikt voor folklore, film- en amusementsmuziek; tegen einde eeuw terugkomst met Minimal Music en New Simplicity: reine drieklanken, tonale centra en open kwinten "kunnen weer".

(b) Doel: niet uitbreiding, maar *opheffing* tonaliteit

Dia IV

Atonaal:

- vrije atonaliteit: Schönberg, Berg
- dodekafonie: Schönberg, Webern
- serialiteit: Boulez, Xenakis; **NL:** Van Vlijmen, Van Baaren
- microtonen: Haba; **NL:** Badings
- New Complexity: Farneyhough

Specialisering en complicering leidden tot uiteindelijke vervreemding van het publiek. Weinig animo bij amateurs, weerstand bij professionele spelers en organisatoren, vijandigheid bij publiek en sponsors.

t=10min.

Stand nu (persoonlijke mening, voorbeelden uit eigen werk):

Aansluiting met verleden belangrijk: speler en toehoorder moeten aanknopingspunten om zichzelf te kunnen herkennen in de muziek. Klakkeloos kopiëren leidt echter tot niets: men kan materie (technieken) aanleren, maar geest (inhoud) niet (Italiaanse Barokschilders: imitatio vs emulatio).

- **Voorbeeld 1** (CD): "Terugblik op Giovanni Gabrieli": basistechnieken overgenomen (harmonie, veelkorigheid); gelijkzwevende temperatuur, enharmonie en asymmetrische metriek toegevoegd. Extra toevoeging: elektronische registratie (**2:40**).

- **Voorbeeld 2** (CD): "Lente" uit "Arctic Saga": uitgebreide tonaliteit vs vrije atonaliteit, metafoor voor: orde vs chaos (energie vs entropie: vestiging nieuw evenwicht in Natuur) (**4:10**).

Bij vocale muziek soms behoefte aan meer tonale structuur: nieuwe modi mogelijk, voorbeeld: Istrische toonladder (laten horen op piano: afleiding uit melodisch stijgend mineur).

- **Voorbeeld 3** (piano): "Wilhelmus" op Istrische wijze; wijzen op rol verminderde kwint.. Toepassing (basistoonladder fis laten horen op piano) (**0: 50**):

- **Voorbeeld 4** (CD): "Reidans" uit "Koorliederen op Oost-Europese volkspoëzie" (**1:30**). Toonladders met 1½ toonschreden, waaronder "zigeunertonladders"; verwijzen naar vb 8 (later op terugkomen).

Samenvatting: *uitbouw van bestaande tonale systemen naar nieuwe is mogelijk, maar moet wortels in het (nabije) verleden hebben; met atonaliteit ("chaos") moet men zuinig zijn: gebruik moet functioneel zijn tov de beoogde werking (zie 4: inhoud).*

t=20min.

2. Ritmiek/tempi

De ritmiek heeft in de 20^e eeuw een grote uitbreiding van mogelijkheden beleefd, parallel aan de emancipatie van het slagwerk. Gevolg is wel: vergroting van de technische problemen.

Veel amateurmusici hebben met name moeite met asymmetrische maatsoorten (5/8, 7/8, 11/8 etc.) en met maatwisselingen. Is vaak een kwestie van optiek/notatie: een enkele 3/8 tussen 3/4 of 4/4 geeft veel minder problemen:

- **Dia V** (maatwisselingen)

Maatwisselingen worden navoelbaar als melodie of ritme die duidelijk steunen: vergelijking poëzie vs proza kan helpen:

- **Dia VI** (melodie uit Concert voor orkest, deel IV, Bartók)

Consequent volgehouden langere asymmetrische maten kunnen als dansritmen in het lijf nagevoeld worden: uittellen daarna niet meer nodig; voorbeelden 7-9:

- **Voorbeeld 5** (piano): "Zie de maan schijnt door de bomen" uit "Koorliederen op Nederlandse kinderpoëzie": [3+4]/8 (melodie vb7 en 8: istrisch) (**0:30**).
- **Voorbeeld 6** (piano): "Dance" uit Trio voor klarinet, cello en piano: [2+3+2+2]/8 (**0:30**).
- **Voorbeeld 7** (piano): "Aksak" uit Fluitsonate: 10/8 + 13/8 (**0:30**).

Tempi: vermijd zeer snelle en zeer langzame tempi; suggereer activiteit met tremoli (vooral Str), trillers, staccatissimo of Flatterzunge (vooral Fl of Trp); overweeg inzet piano (als die toch al aanwezig is) voor snelle passages.

Samenvatting: Spannende (exotische) ritmes zijn mogelijk, maar moeten navoelbaar zijn; men moet zuinig zijn met rubati in het gehele orkest, idem met tempowisselingen binnen één deel zonder tempoverwantschap.

t=30min.

3. Instrumentatie/speeltechnieken

- Wensen op realiteit afstemmen: het kan lonen met de eerste blazers en de groepsleiders van de strijkers contact op te hebben over wat individuele spelers aankunnen, subs. waar zij goed in zijn, resp. graag spelen.
- Ook tweede blazers interessant werk geven.
- Grenzen opzoeken: ander, ongebruikelijk slagwerk (bezoek aan magazijn Pustjens, A'dam: altijd leerzaam), electronische instrumenten: imitatie bestaand slagwerk, versterking lange akkoorden: zuiver, geen ademproblemen, kwaliteit huidige instrumenten steeds beter; **NB**: "toetsenist" is vak op zich geworden: niet iedere willekeurige pianist kan het werk doen;
- "Special effects": algemeen: laat instrumenten vooral doen waarvoor ze gemaakt zijn en waarin zij het best klinken; gebruik speciale effecten functioneel: schrijf niet bij iedere noot aparte brieven aan de spelers: het frustreert ze en schiet zijn doel voorbij
- Aleatoriek en improvisaties (algemeen: onzekerheid) moet men doordacht doseren, anders speelt iedereen toch braaf de "default"-noten.

Samenvatting: Het is nastrevenswaard is muziek te schrijven die onder een goede dirigent binnen het bereik van gemotiveerde amateurs ligt, maar ook voor de beroepsgroep interessant is; het verschil ligt vooral in de benodigde voorbereidingstijd, niet in de motivatie.

t=40 min.

4. Vorm/inhoud

Verband vorm-inhoud in de klassieke tijd meer vanzelfsprekend dan nu: er zijn veel meer keuzemogelijkheden en in principe zijn alle stijlmiddelen en alle onderwerpen vrij. Meest delicate en vage onderdeel: raakt persoonlijke smaak en voorkeur, c.q. persoonlijkheid.

Vruchtbare algemene werkwijze:

- bij opdrachtwerk: begin met kader: stijl, tijdsduur, toongemiddelde, instrumentatie; zoom geleidelijk in op details, houd contact met opdrachtgever.
- bij eigen-initiatiefwerk: verzamel materiaal en pas dat geleidelijk in een model zoals bij een mozaïekwerk; leg je niet te gauw vast.

Kader kan abstract zijn ("absolute muziek"): wordt ook wel de "meest persoonlijke kunstvorm" genoemd omdat iedereen de inhoud naar eigen inzicht kan bedenken. Abstractie kan ook tot tot niets verplichtende Spielerei, resp. rederijkerij, leiden.
of gebaseerd op programma: eigen keuze: Natuur, sprookjes, menselijke betrekkingen.

Muziek ontstaat in het diepe onderbewustzijn, maar moet bewust opgeschreven/gespeeld worden: op die weg naar boven vindt schifting en raffinage plaats; er kan zelfs een dialoog ontstaan tussen de onbewuste en de bewuste laag van de geest. Componeren voert tot zelfkennis, en vandaar tot kennis van anderen.

Het is goed een link te voelen tussen het eigen en het collectieve onbewustzijn: een goed vehikel hiervoor is de volksmuziek. Persoonlijke keuze: de Oost-Europese (slavisch/hongaarse) tak, bij gebrek aan nederlandse volksmuziek; voor anderen kan dat de Britse, Franse, Duitse, Joodse of Amerikaanse tak zijn (jazz, pop).

Er is een tendens merkbaar naar mengvormen van kunsten ("fusion", "Gesamtkunstwerk"): vooral visueel. Technische mogelijkheden groter en toegankelijker dan vroeger (Wagner had een rijke, enigszins hysterische vorst nodig; nu kan iedereen een laptop met keyboard kopen en zelf gaan knutselen). Eigen bijdrage: geïllustreerde symfonische gedichten (DVD, demo-CD's).

t=50min.

Tot slot (bij wijze van samenvatting + toelichting op zigeunertonladders):

- **Voorbeeld 8 (CD): 1^e deel Pianoconcert (8:20)**

t=60min.